

سخنرانی دکتر احمد پاکتچی در جلسه «همایش دیدار با بزرگان پژوهش»

مکان: دانشگاه قرآن و حدیث

موضوع: بررسی نسبت نسل جدید پژوهشگران با جویندگان دانش

عناوین:

أ: دوره‌های پژوهشی و آسیب‌های دوره‌ی کنونی

پژوهشگران و دانشجویان، از حیث امکانات، با دو دوره متفاوت مواجه‌اند. دوره‌ای که ابزار اساسی، خودنویس و پر کردن جوهر آن بود. و دوره‌ای که خودکار هم استفاده نمی‌شود و همه‌ی لوازم، الکترونیکی است؛ که البته آسیب‌های خود را هم دارد. مانند این که منابع پژوهشی و شناخت آن‌ها منحصر به نرم افزارها و وابسته به کاراکترهای کامپیوتری است و صرفاً به لیست ارائه داده شده در این فضا، بدون وجود هرگونه حس و تعلق به آن، اعتماد می‌شود. در این فضا نمی‌توان گفت کدام منبع از کدام مولف خوانده شده.

البته عدم استفاده یک نسل از امکاناتی که در اختیار دارد، منطقی نبوده و مخالف عقل سلیم است. اما بین امکانات متفاوت نسل‌ها چه ارتباطی می‌توان برقرار کرد؟

ب: چگونگی بهره‌وری از امکانات موجود نسل‌های گوناگون

امکان استفاده هم‌زمان از امکانات نرم افزاری موجود و منابع چاپی و سنگی فراهم است. و هر دو باید کنار هم باشند؛ پژوهشگر و دانشجو، در چنین موقعیتی‌هایی باید جایگاه خود را پیدا کرده و در چنین فضایی قرار بگیرد.

به عنوان مثال، در مورد آق‌قویونلوها، از سلاسل حکومتی، کتابی موجود است به نام جامع الدول اثر منجم که تاکنون چاپ نشده است. بالطبع پیدا کردن آن سخت خواهد بود. اما در حال حاضر دانشجوی ترم اول با یک سرچ همان اطلاعاتی را در اختیار دارد که یک استاد با یک عمر کار کردن به آن دسترسی پیدا کرده است. حال با وجود کتابخانه‌های بزرگ دیجیتالی با صدها هزار جلد کتاب الکترونیکی، که با کمک جستجوی هوش مصنوعی اطلاعات زیادی در اختیار جستجوگر می‌دهد، از پژوهشگر و دانشجو چه توقعی می‌رود؟

به عنوان نمونه در دوره قدیم پژوهشگر و دانشجو، برای تجدید چاپ یک کتاب، گاه با مطالبی متکی بر حافظه مواجه می‌شد. بعضا احادیث، فرمایشات بزرگان و مطالب تاریخی اثر، فاقد منبع و حتی برخی مطالب، نقل به معنا بود. تصحیح چنین متنی بدون هرگونه امکانات رایانه‌ای و نرم افزاری طاقت فرسا است.

لذا در دوره پیشین، داشتن مهارتی‌هایی مانند علم به چگونگی دست‌یابی به حدیث و دانستن ارتباط آن با اصناف مختلف مولفین مانند اهل سنت، عرفا و یا محدثین، ضروری بود.

تفاوت تحصیل و پژوهش به نسبت امکانات نسل‌ها و انتظارات متناسب با آن

آیا با وجود امکانات دیجیتالی و نرم‌افزاری و نبود سختی‌های نسل پیشین، که گاه ضرورت پژوهش منجر به مسافرت پژوهشگر نیز می‌شد، علم آسان شده و برای کسب مهارت پژوهش، نیاز به گذراندن دوره‌های زمانی طولانی، مانند بیست سال، نیست؟ آیا با امکانات موجود کسب مهارت پژوهش در سه ماه امکان دارد و صرف گذراندن دوره تخصصی چگونگی استفاده از نرم‌افزار و جستجو در آن، کفایت می‌کند؟

به نظر می‌رسد در هر دوره‌ای انتظارات از علم و پژوهش و همچنین قضاوت درباره بزرگان و نمره‌دهی به کارهای ایشان، باید متناسب با امکانات آن دوره باشد. باید در یک پژوهش، سایر هنرها، علاوه بر هنر سه ماهه مهارت در نرم‌افزارها، نیز مورد دقت قرار بگیرد. امروز که عصر دیجیتال است، داده کالای ارزانی شده و نفس داده و دسترسی به آن ارزشمند نیست؛ به عنوان مثال ذکر چندین ماخذ برای مطالب مقالات قدیمی ارزش بود. اما اکنون یک یا دو ماخذ بیشتر ارزش ندارد؛ زیرا در عصر حاضر ارزش واقعی با دیتا یا تهیه آن نیست. بلکه مسائل مهم دیگری مانند ایده محور بودن جستجو به جای مکانیکی بودن آن، مطرح است.

هرچند مهارت در جستجوهای مکانیکی بالا است. اما تبدیل آن به ایده، سخت است و پژوهشگر نمی‌داند به دنبال چه بگردد. به عنوان مثال واژه روحانیت یادگار دوره مشروعیت است؛ پیش از آن تعبیر دیگری به کار می‌رفت. اگر این سابقه در نرم‌افزارها جستجو شود، تنها بمباران داده اتفاق می‌افتد و چیز زیادی به دست نمی‌دهد. در نتیجه بیشتر اطلاعات زباله‌ای خواهد بود نه مفید.

اما نسبت به ایده‌ی وجود فضا و محیطی که افرادی خود را موظف بدانند در جامعه نقش روحانی و رهبر معنوی جامعه را ایفا کنند تا نیازهای معنوی جامعه برطرف شود، به چه کلمه‌ای نیاز است؟ در این جا دیگر ماشین الکترونیک کاربردی ندارد. در حالی که بسیاری از نقاط ضعف و نیازهای پژوهشی، به ویژه در حوزه مطالعات قرآن و حدیث، از این جنس است. بنابراین بسیاری از نیازهای

پژوهشی با جستجوی کلمات حل نمی‌شود و به فکر و ایده نیاز دارد. از طرفی چگونگی مواجهه با اطلاعات نیز خود مساله مهمی است.

در گذشته هرگاه پژوهشگر در زمینه‌ای اطلاعات مفیدی به دست می‌آورد، همان راه، به معنای مثبت، به فروش می‌گذاشت که دستاورد مهمی هم تلقی می‌شد. به عنوان نمونه استاد تاریخی مطلع شد نعیم فراشیدی، شاعر ایرانی و آلبانیایی، دیوان شعر فارسی دارد. این موضوع در جامعه‌ای که با کمبود دیتا مواجه بود، اهمیت زیادی داشت. اما امروز مشکل کشف و ارائه این دست اطلاعات نیست. بلکه تحلیل، پردازش و آماده سازی آن‌ها و چگونگی ارائه دستاورد از این مجموعه اطلاعات اهمیت دارد.

به عنوان نمونه درباره جوامع حدیثی اهل سنت، علاوه بر اطلاعات موجود، چه آورده‌ای می‌توان ارائه داد؟ از قرن ششم، افرادی تلاش کردند مشخص کنند مولفین این کتب در انتخاب حدیث چه معیاری داشتند؟ این افراد با امکانات دوره‌ی خود پژوهش کردند؛ اما اگر امروز، با امکانات دیجیتال، مجدداً به این موضوع نگاه شود چه دستاوردی خواهد داشت؟ در این راستا باید هم از امکانات رایانه‌ای و هم متدلوژی استفاده کرد. اگر نسبت به همین مساله چنین روشی اتخاذ شود، بحث در این زمینه غیر تکراری و کاملاً متفاوت خواهد شد. لذا با وجود تفاوت شرائط و امکانات، انتظار نمی‌رود کارهای گذشتگان به همان سبک و شیوه تکرار شود.

در نتیجه ارائه تحلیل بدون مطالعه، داده سازی بوده و مکفی نیست. مانند نان خوردن فرد از هوش سرشار خود. پژوهشگر باید همچون ابن سینا، ابوریحان و شیخ انصاری با وجود هوش سرشار نان کارش را بخورد. زیرا در غیر این صورت تنها برای مدتی قادر به متقاعد کردن اطرافیان است.

نتیجه گیری

دسترسی به ابزار دیجیتال امروزی، بالفعل، نه تنها برای دانشجو و پژوهشگر، بلکه برای دیگران هم موجود است. بنابراین پژوهشگر و دانشجو باید از امکاناتی مانند قدرت تفکر بالا، تحلیل، تسلط به متد مختلف و امکان استفاده از آن‌ها بهره‌مند باشد تا بتواند از دیتای کم ارزش، اطلاعات علمی ارزشمند استخراج کند. در غیر این صورت استخراج دیتا از نرم افزار و چینش آن در قالب مقاله در عرض چند ساعت شدنی است و پژوهشگر معتبر و قابل توجهی تحویل نمی‌دهد.

پرسش پاسخ:

پرسش یک: مدیریت زمان باید چگونه باشد؟

پاسخ: مفاد برنامه از نظر نوع مصرف زمان، نیاز به تقسیم‌بندی دارد. برخی کارها نیازمند تمرکز ویژه و زمان لوکس است. اما برخی کارها مانند یادداشت‌برداری، که مسبب کار دیگرانند، مناسب زمانی است که فرد تمرکز کافی ندارد.

پرسش دو: برای دانشجوی کارشناسی، ارشد و دکتری، بین دروس معمول، پژوهش و فراگیری زبان، اولویت چیست؟

پاسخ: مقوله پژوهش و زبان بیشتر مربوط به سبک زندگی افراد است تا حیطه کاری آن‌ها؛ پژوهشگر و دانش‌آموخته‌ی معمولی، در حد نگاشتن رساله و مقالات علمی، که در کارهای دانشگاهی و برای گرفتن مدرک مرسوم است، مشترک هستند. اما پژوهشگر شدن به شناخت، تشخیص و روحیات فردی بستگی دارد. به عنوان مثال افراد درون‌گرا، بر خلاف افراد برون‌گرا که بیشتر گرایش به آموزش دارند، بیشتر به پژوهش گرایش دارند. از طرفی کاراکتر پژوهشگر پرسرگرم بوده و با دانش‌آموخته معمولی متفاوت است و شاید با ویژگی‌های شخصی یک نفر

مطابقت نداشته باشد. اگر کسی این کاراکتر را در خود کشف کرد یا رشد داد پژوهشگر خوبی خواهد شد. اما چگونگی تنظیم وقت به اهداف فرد بستگی دارد.

اما نسبت به موضوع زبان، برای فعال حوزه‌ی علوم اسلامی یادگیری عربی و برای فعال دانشگاهی و علمی، انگلیسی ضرورت دارد و اجتناب ناپذیر است. مبلغین نیز باید به تناسب محل تبلیغ زبان یاد بگیرند. اما فراگیری زبان‌های متعدد متناسب همگان نیست. بنابراین کسی که ویژگی چند زبان دانستن را نداشته باشد، اگر در این زمینه کوشش کند شاید اثر منفی هم داشته باشد.

پرسش سوم: تصور بسیاری از محافل علمی این است که دانشجو گمان می‌کند می‌توان با استفاده از هوش مصنوعی پایان نامه نوشت. در این صورت جایگاه ایده و پردازشگری کجاست؟

پاسخ: هوش مصنوعی همه کاری انجام نمی‌دهد لذا نباید درباره‌ی آن مبالغه شده و سبب تعطیل همه کارها دانسته شود. به عنوان مثال اگر متنی به آن عرضه شود پیشنهاد بهتری ارائه می‌دهد اما نمی‌تواند کشف جدیدی ارائه دهد. بنابراین تنها تحلیلگر و پردازشگر است نه کاشف.

با وجود کارسازی غیر قابل تردید هوش مصنوعی، باید دید برای انسان چه کاری باقی می‌ماند و این که در موقعیت‌های مختلف، جایگاه واقعی او کجاست؟ کارسازی هوش مصنوعی نسبت به بخشی از کار، به معنی دسترسی به وقت آزاد است که باید از آن، برای انجام کاری که از هوش مصنوعی بر نمی‌آید، استفاده شود.

از طرفی نیازی نیست دانشجو در سال اول نوآور باشد. بلکه باید در مسیری تربیت شود که در زمان استادی نوآوری علمی کند. اگر دانشجو بتواند از رشته‌ی خود پلی به واقعیات جامعه زده، و با آن تعامل ذهنی داشته باشد، خواهد توانست ابتکار و نوآوری علمی تولید کند. گاه نوآوری، بین موضوعات موجود در کتب منحصر دانسته می‌شود. حال آن که در خود جامعه با مسائل مواجه شدن و پیدا کردن پل ارتباطی بین مسائل و رشته اهمیت دارد. به عنوان مثال ممکن است درباره احادیث تربیتی، از لحاظ سندی، دهها پژوهش صورت بگیرد که کدام قوی و کدام ضعیف است. اما گاه

مسائل نیازمند مهارت است. مانند بررسی جواب و میزان موفقیت علوم تربیتی در چهل سال گذشته، با توجه بر طرح علوم تربیتی بر پایه‌ی احادیث در این بازه زمانی.

پرسش چهارم: با وجود کثرت منابع تاریخی، اگر دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد تاریخ، به عنوان زیر رشته‌ی قرآن و حدیث، بخواهد در مطالعه‌ی تخصصی دچار تزلزل نشود، نیازمند چه فیلترهای ذهنی است و شکل درست پرداختن به تاریخ چیست؟

پاسخ: دانشجو باید تاریخی نگاه کردن را بیاموزد نه صرفاً آن را بداند. زیرا این دو متفاوت‌اند؛ در ایران برداشت از تاریخ در حد دانستن اتفاقات گذشته است. در حالی که اهمیت با نگاه تاریخی، و دانستن کیفیت کارایی و چگونگی فهم آن است.

بنابراین درباره تاریخ باید وقت را دو قسمت کرد: قسمی برای فهم تاریخ؛ مانند چستی و چرایی تاریخ و روش مطالعه در آن. قسمی هم برای آشنایی با اتفاقات. اما شناخت نقاط عطف تاریخی اهمیت بیشتری دارد. نقاطی که که اگر خوب فهم شود، فهم از تاریخ، در تراز بالایی خواهد بود. مانند دوره‌ی صفویه در تاریخ سیاسی ایران. بخلاف دوره افشاریه و زندیه. یا مانند جنگ‌های صلیبی زیرا فهم جنگ‌های صلیبی به فهم خیلی از فراز و فرودها و گسل‌های حوزه حدیث و قرآن و تفسیر کمک می‌کند. مانند این که چرا فلان اتفاق در فلان دوره افتاد و نه پیشتر از آن. نسبت امثال ابن حجر عسقلانی با این جنگ‌ها چیست؟ با شناخت جنگ‌های صلیبی می‌توان فهمید که چرا در قرن‌های پس از اسلام، در دفاع از اسلام کتاب نوشته می‌شد.

پرسش پنجم: با توجه به این که بیشتر متون عربی است و برخی در ترجمه و بالتبع در فهم آن ضعیف هستند برای قوت ترجمه از کجا باید شروع شود؟

پاسخ: ضعف دانشجوی رشته علوم قرآنی و حدیث در زبان عربی قابل قبول نیست؛ اولین نکته، جدیت در درس و سپس متن خوانی به مدل طلبگی، یعنی تأمل روی همه‌ی کلمات است.

پرسشی ششم: قدرت تحلیل و پردازش در دانشجو چگونه شکل می‌گیرد؟

پاسخ: تاکید بر داشتن محفوظات زیاد بسیار مضر است. بلکه باید قدرت تحلیل خیلی زیادی داشت که با اهمیت دادن به کلاس‌های روش تحقیق کاربردی همراه با ممارست شکل می‌گیرد.

پرسشی هفتم: چرا با توجه به حجم زیاد پایان نامه و رساله در دانشگاه‌های سطح کشور، تولید علم کم است؟ در صورت مفید بودن پایان نامه‌ها چرا همچنان در حوزه یا دانشگاه علوم دهه و قرون قبلی محوریت دارد؟

پاسخ: یک دلیل معتبر ندانستن و عدم ارجاع به معاصرین است که اخلاق علمی بدی است. اما درباره‌ی این که با وجود حجم گسترده‌ای از پایان نامه و رساله تولید علم نمی‌شود، باید گفت این معضل کشورهای همانند فرانسه، انگلستان، آلمان و ژاپن نیز هست. از طرفی صرف اخذ مدرک فوق لیسانس و دکتری، یا نگارش پایان نامه دانشمند ساز نیست.

اما بر خلاف تصور، شرایط موجود بیمار نیست و پایان نامه‌ها و رساله‌های علمی موجود شاید عالی نباشند اما خوب هستند. البته نباید به وضع موجود راضی بود و باید همواره سعی کرد در شرایط بهتری قرار گرفت.

و السلام علیکم و رحمت الله و برکاته